Копигорошки

ГЕРОЇЧНІ КАЗКИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

КОТИГОРОШКИ

ГЕРОЇЧНІ КАЗКИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Чернігів
«Деснянська правда»
1994

С 4803640104—05
237—94 без оголошення

© Упорядкував
П. В. Василенко

© Художник
Н. Т. Коваленко

ISBN 5—7707—4791—9

СОЛДАТСЬКІ СИНИ-БОГАТИРІ

(Котигорошки)

Був собі солдат та жінка. От як він був собі убогий, то й пішов на заробітки.

От раз пішла вона до колодязя, води набрала та й іде, аж бачить: котяться за нею дві горошинки. Вона взяла та з'їла їх. Як з'їла... і родила скоро двох синів-богатирів, що волос у волос, голос у голос.

Ростуть ті сини, як з води йдуть... Та й кажуть матері:

— Підемо ми, мамо, може, дещо заробимо.

Пішли та й стали до якогось пана дім будувати за триста карбованців. Звісно, як богатирі: заходились — усе ні по чому, за тиждень якийсь і управились. Ото забрали гроші і пішли на базар.

— Давай,— каже один,— купимо собі по коняці.

— Давай,— каже другий.

Ходили, ходили, вибирали, вибирали, так на якого коня який брат руку покладе, так той кінь і впаде. Аж ось іде дідок та й питає їх:

— Чого ви, солдатські сини-богатирі, журитеся?

— Та ось, дідусю, коней по собі не знайдемо.

— А ходімте,— каже,— до мене.

Привів їх на своє дворище, розбив залізні двері, аж там коні огонь їдять, а дим п'ють. Підійшов один брат, поклав на одного коня руку, той тільки головою крутнув.

— Це,— каже,— буде мій.

От і другий вибрав собі, давай вони за ціну сходитись.

— Давайте,— каже,— по п'ятдесят карбованців.

— Добре,— кажуть.

Оддали гроші.

— Де б ще це нам,— кажуть,— найти собі по шаблі та по пістолету.

— Та у мене і це є.

Дали йому і за шаблі, і за пістолети по сто карбованців, посідали на коні, гайда додому.

Мати їх розпитує, що заробили та що купили.

Вони й хвалятьсяся, що по коневі, по шаблі та по пістолету.

— Ось підіть, мамо, там на призьбі лежать, та й унесіть в хату.

Пішла вона, тягла їх, тягла:

— Цур їм,— каже,— пек, які важкі!

Давай вони тоді ходити на полювання.

— Поїдем,— каже один,— я назнав зайчицю з зайченятами, та заберем.

Знайшли ту зайчицю, а вона проситься:

— Ей, солдатські сини-богатирі, не бийте мене, не сиротіть моїх дітей, я вам по синові на прислугу дам.

— Що ж, того нам і треба.

Забрали двох зайченят та й поїхали.

Та так як попоїздили, так набрали собі усякого звіра: зайченят, лисенят, вовченят, ведмежат, левенят,— та тоді усім і поділились так, що кожному припало кожного звіра по одному.

От пожили ще трохи. Один брат і каже:

— Поїду я, може, знайду де батька!

Та взяв поставив серед двору лату, а на лату кулик нав'язав.

— Гляди ж,— каже,— брате, поки я живий буду, то оцей кулик стоятиме, а як де подінусь або вмру, то він опаде.

Ото сказав та й поїхав. Як поїхав та заїхав аж у друге царство; дивиться: стоїть палац, а коло нього хатка. Він і зайшов у ту хатку, аж там живе баба.

— А що,— пита,— бабо, можна у вас спочити?

— Та чом не можна? Одпочивай.

От він ліг, прикинувся, начебто спить, а сам слуха. Коли це біжить дівчина.

— Цю ніч,— каже,— бабусю, привезе циган царівну нашому змієві на пожирання.

А та баба була поварка того змія, що осів те царство та людей знищував.

Він усе те чує, а як прийшла ніч, він і питає бабки:

— Чи не можна у вас тут же на полювання поїхати?

— Чом не можна,— каже,— можна.

Він забрав свою охоту і поїхав. Приїздить до того палацу, дав вартовим по червінцю, вони його й пропустили. Пішов він у той палац, ходить там, роздивляється, так нема ні духу. Давай він гукати, коли це озивається до нього царівна. А то її циган привів змієві на пожирання, пустив у палац, а сам на дуба заліз.

От поздоровались вони, розказала вона йому свою пригоду, він і дає їй шило і молоток.

— Це,— каже,— як буде змій летіти, та паруси напускати, бий мене цим шилом та молотком.

Сказав, ліг та й заснув...

От став змій налітати, став паруси напускати, вона жаліє хлопця, не будить, а далі, як заплаче — йому сльоза і впала на щоку.

— Ху,— каже,— як же ти мене обпекла!

Дивиться, аж ось і змій.

— Ху,— каже змій,— я думав, що солдатські сини-богатирі ще на печі кашу їдять, аж один ось де. Дуй тічок!

— І я не буду, і тобі не велю.

Тільки змій ногу із стремена, а тут охота як наскочила, розметала його. Хлопець тоді узяв, голови під одну скелю, язики під другу, а тулуби під третю і поховав.

Царівна ж узяла та усю його охоту зеленими стрічками і пов'язала, ще і йому дала, та й проситься, щоб він і її з собою взяв.

— Ні,— каже,— знайдеться той, що тебе візьме.

Сів на коня та й поїхав до тієї бабки.

А циган тоді з дуба:

— А... будеш казати, що я змія згубив...

Ніде тій діться.

— Буду,— каже.

Привозить циган її до царя, така йому шана!

А той як вернувся до бабки, заснув, то аж другого дня встав. От на другий день знов біжить дівка.

— Буде,— каже,— цю ніч циган другу царівну везти змієві на пожирання.

Він усе те слуха, а як облягла ніч, він і виїхав на охоту.

Дав зараз вартовим по червінцю, а сам пішов у палац, аж там і царівна вже.

Дає він і цій швайку й молоток та й каже:

— Як буде змій налітати та паруси напускати, постав цю швайку мені на голову, та бий по ній молотком, як можеш...

Як ліг та й заснув. Аж ось і змій, вона пошкодувала хлопця колоти, сидить, плаче, а сльоза й упала йому на щоку.

— О, як ти мене обпекла,— каже.

Глянув на охоту, а вона вже й сама не своя — метається.

Тільки змій у двір — зараз і почув, хто там є.

— Ху,— каже,— я думав, що солдатські сини-богатирі на печі ще кашу їдять, аж один вже і ось де! Дуй тічок!

— І я не буду, і тобі не велю!

Тільки змій ногу із стремена, так охота його й пометала.

Хлопець тоді голови — під одну скелю, язики — під другу, а тулуби під третю поховав. Став од'їздити, та царівна і проситься, щоб він її з собою взяв.

— Буде,— каже,— той, що тебе візьме.

Вона тоді усю його охоту й пов'язала червоними стрічками, ще й йому таку ж дала. А циган тоді зліз із дерева та до неї:

— Будеш казати, що я тебе од смерті визволив.

— Буду,— каже.

От цигану така шана, ще більша. Вже він збирається на першій царівні женитися. Та царівна плаче. Коли це ось їде

містом той солдатський син-богатир. Вона як побачила свої зелені стрічки, а друга — свої червоні.

— Ось хто,— кажуть,— нас врятував од змія, а не циган. Давай тут цигана питати, де він зміїні тулуби подів їх на те місце.

— Ось,— каже,— під цією скелею тулуби, а під цією язики, а тут голови.

Ану покажи!

— Еге,— каже, хіба б же можна? Тут стільки треба людей!

Тоді солдатський син-богатир поперевертав ті скелі, дістав усі ознаки; зараз цигана скарали, а солдатський син-богатир забрав ту старшу царівну.

Оддають ото йому од усього ключі та й наказують, щоб там в одну якусь-то комірку не ходив.

— Що ж я буду,— каже,— за хазяїн, що не піду та не довідаюсь, що там таке є.

Пішов у ту комірку, аж там віконце; подивився він у те віконце, аж бачить море, та таке велике, а за тим морем і берег видно кам'яний, а на ньому усе кам'яне: і люди, і звірі, і дерева, і птиця, сказано ж — усе.

— Що ж,— каже,— я буду за богатир, що не довідаюсь, що то за море.

Зараз забрав усю свою охоту, осідлав коня, поїхав того моря шукати.

От скоро знайшов те море, дума, як йому перевезтись.

Аж ось іде дідок. А той дідок та через море людей перевозив. Він його і питає:

— Як би мені,— каже,— діду, на той бік перевезтись?

— Е,— каже,— сину, там така живе Баба Яга, що хто до неї не прибуде, вона його каменем зробить.

— Я,— каже,— не боюся, вези.

Перевіз його дідок і охоту. А солдатський син-богатир як пішов, знайшов ту Бабу Ягу, поздоровкався та й питає:

— Чого це тут усе окам'яніло?

— Підожди,— каже,— ложечки побаню, так скажу.

Стала вона банити ложечки, а він кам'яніє, кам'яніє і охота уся його кам'яніє, та так поки вона ті ложечки побанила, він з охотою і окам'янів.

Як окам'янів, зараз той кулик, що він братові на ознаку нав'язав, так і опав.

— Е,— каже менший,— десь уже брата на світі нема, поїду я, може одшукаю.

Осідлав коня та й поїхав. От приїздить у те царство, де той оженився, попросився до царської поварки переночувати, а його там зараз і признали за того, що пропав.

— Ти,— каже царівна,— мій чоловік.

А вони ж, сказано, волос у волос, голос у голос — такі схожі. Він одмагається. Каже:

— Це, мабуть, мій брат.

Залишили його жити у царя.

Живе він, і доручають йому до рук ключі та й наказують, щоб він теж у ту комірку не ходив. Він таки не послухавсь, пішов у ту комірку, заглянув у віконце — зараз побачив і свого брата, і всю його охоту. Тут же зібрався, тут і поїхав.

Приїздить до того моря, знайшов того діда.

— Перевези мене.

— Е, не їдь, синку, там така Баба Яга, що хто не прибуде, зараз одурить та й скам'янить.

— Я,— ка[ж]е,— не боюсь. Мене не одурить.

Перевіз й[о]го дід, він і пішов по тому кам'яному царству.

Як знайш[о]в ту Бабу Ягу, давай її розпитувати, чого це у цьому царстві у[с]е кам'яне.

— Підожди,— к[а]же,— я ложечки побаню.

— Е,— каже,— мене не одуриш!

Як узяв її за косу, як почав крутити!

Він крутить, а охота рве, він крутить, а охота рве.

— Ой,— каже,— дай мені хоч трохи відпочити.

— Кажи, де у тебе живлюща і цілюща вода?

— Ходім,— каже,— отам замурована.

Повела його до стіни, він зараз розбив ту стіну, урізав її палець та й вмочив туди — так той палець і зайнявся.

Він знову до неї, то вона й показала йому. Він тоді кинув ту Бабу Ягу своїй охоті, набрав тієї води, зараз брата, охоту і всіх там оживив, посідали на коні й поїхали у своє царство. Той же старший став зі своєю жінкою жити, а менший її сестру взяв, та й досі живуть.

КОЗАК МАМАРИГА

Козак Мамарига служив у багачів двадцять п'ять років, заробив три мідні гроші та й пішов у путь-дорогу, куди очі світять. Іде він дорогою, іде, зустрічає парубка.

— Добридень, парубоче!— каже.

— День добрий і вам!— відповідає той.— А хто ви такий є?

— Я козак Мамарига, служив в багачів двадцять п'ять років, заробив три мідні гроші та й іду, куди очі світять. А ти хто?

— А я,— каже парубок,— наймитував в одного пана, та як косив жито, то знайшов у полі торбинку-волосянку, таку, що сама дає їсти й пити. А пан дізнався про цю торбинку та й наказав мене бити, а торбинку відібрати. Тільки я торбинку забрав та й утік.

— А де ж торбинка?

— Розбійники в лісі напали й відняли.

— Ну, ходімо разом, будеш мені за брата.

Пішли вони вдвох. Ідуть собі, йдуть, зустрічають другого парубка.

— Добридень, парубоче!— кажуть.

— День добрий і вам,— відказує той.— А хто ви такі є?

— Я козак Мамарига, а це мій побратим. А ти хто?

— А я,— каже парубок,— наймитував в одного пана, та як рубав у лісі дрова, то знайшов на дереві торбинку-дротянку, таку, що сама будь-яку роботу зробить. А пан дізнався про цю торбинку та й наказав мене бити, а торбинку відібрати. Та не став я того ждати, взяв та й утік.

— А де ж торбинка?

— Розбійники в лісі напали й відняли!

— Ну, ходімо з нами, будеш нам за брата.

Пішли вони далі. Ідуть та й ідуть, зустрічають третього.

— Добридень, парубоче!

— День добрий і вам. А хто ж ви такі?

— Я козак Мамарига, а це мої побратими. А ти хто?

— А я,— каже третій парубок,— наймитував в одного пана, та як пас коні, то знайшов у лузі чоботи такі, що поверх води ходять. А пан дізнався та й хотів мене бити, а чоботи відібрати, то я й утік.

— Де ж ті чоботи?

— Розбійники в лісі напали й відняли.

— Ну, ходімо з нами, будеш нам за брата.

Пішли вони вчотирьох. Де хліба випросять, де на роботу за харчі стануть — так і йдуть. Дійшли якось до роздоріжжя, де чотири дороги розходяться. Подивився козак Мамарига й каже:

— Тут, браття мої, треба нам різнитися. Є в мене три мідні

грошу, боріть собі кожен по грошу, та хто на яку сторону хоче, то туди й ідіть. А мені яка дорога зостанеться, така й буде.

Дав він їм кожному по мідному грошу, попрощалися вони і розійшлися — той на ту дорогу, а той на ту... Пішов козак Мамарига далі сам один. Ходив довго, аж три роки. Ішов якось великим лісом, вийшов на широку галявину.

— Колись вяться — чотири чоловіки один з одним б'ються. Він до них.

— Добридень,— каже,— люди добрі, за що це ви б'єтесь?

А вони відповідають:

— Та ось є в нас торбинка-волосянка, що сама дає їсти й пити, та торбинка-дротянка, що будь-яку роботу сама робить, та чоботи, що поверх води ходять. А ще є в нас кінь Гивер. Так отой каже, що я візьму те, а отой каже, що і я візьму те, ніяк не поділимось та й б'ємося.

«Еге,— думає козак Мамарига,— це значить, ті самі розбійники. Ну, заждіть же, я вас помирю!» А сам говорить:

— Чи згодні ви послухати мене, козака Мамаригу?

Ніхто краще не поділить вас, як я.

— Згодні,— кажуть розбійники,— діли нас, козаче Мамариго!

— Отак зробіть,— каже він.— Покладіть отут біля мене торбинку-волосянку, торбинку-дротянку й чоботи і коня Гивера поставте, а самі йдіть на той кінець галяви. Тоді я махну рукою, а ви й біжіть усі разом: хто перший прибіжить, той бере, що найбільше до вподоби, потім другий — і собі візьме, далі й третій, а вже четвертому те, що зостанеться.

Побігли вони на той кінець галяви, а він не став часу гаяти, вмить торбинку закинув на плечі, чоботи взув і на коня Гивера скочив.

— Гей, козаче,— каже кінь Гивер,— як тебе нести — чи поверх дерева, чи поверх комишу?

— Неси поверх дерева!— говорить козак Мамарига.

Як звився кінь понад деревами. Розбійники побачили, біжать назад, та де вже їм коня Гивера здогнати!

А козак Мамарига від'їхав далеко тим конем та й думає: «Треба мені моїх побратимів шукати та їм їхнє майно повернути, що колись в них розбійники відняли. Віддам їм торбинки, волосяну та дротяну, і чоботи, а вже кінь Гивер мені зостанеться». І поїхав по світу їх шукати.

Довго там чи хутко, а приїжджає він якось до багатого двору. Просить води напитися, коли це виходить з хати господар і питає:

— А хто ти є та куди їдеш?

— Я,— каже — козак Мамарига, їду шукати моїх побратимів.

Зрадів той чоловік, кинувся до нього:

— Та я ж і є твій побратим, що колись торбинку-волосянку знайшов і від пана втік!

— Отож я й привіз тобі твою торбинку-волосянку!— каже козак Мамарига.

Тут побратим бере його за руки, веде до хати, садить до столу, подають йому їсти й пити. Козак Мамарига дістає торбинку-волосянку та й дає йому.

— Ні,— побратим каже,— не візьму я в тебе торбинку, нехай вона твоя буде. Мені ж отой твій мідний гріш щастя приніс, я тепер забагатів і живу в повному достатку.

Погостював козак Мамарига в свого побратима днів зо три, а тоді попрощався з ним і далі поїхав — тих двох шукати.

Чи довго, чи хутко, а приїздить він до ще багатшого двору. Виходить господар,— а то другий побратим, що колись торбинку-дротянку знайшов та від пана втік! Ну, й цей козака Мамаригу з пошаною зустрів, а від торбинки-дротянки відмовився:

— Я,— каже,— з твого мідного гроша тоді забагатів і живу тепер у повному достатку. Нехай торбинка твоя буде.

Погостював козак Мамарига і в цього, поїхав третього шукати. Їздив, їздив по світу та й приїхав до багатого двору, ще багатшого за ті двори. Вийшов назустріч господар — а то третій побратим! Прийняв і він козака Мамаригу з пошаною, а від чобіт відмовився.

— В мене,— каже,— від твого мідного гроша достаток пішов, то мені тепер ті чоботи непотрібні — нащо мені поверх води ходити? А тобі вони, може, в пригоді стануть.

Попрощався козак Мамарига і з цим побратимом та й поїхав собі далі по світу мандрувати, щастя-долі шукати. Їздить та й їздить, поки втомиться, а тоді спиниться десь при дорозі і торбинку дротяну дістає:

— Торбиночко-дротяночко, став мені шатро!

Виходять тут з торбинки слуги, вмить шатро поставлять, а самі знов у торбинку сховаються. Козак Мамарига тоді торбинку-волосянку розщморгує:

— Торбочко-волосяночко, дай мені їсти й пити!

Враз де не візьметься стіл, на столі наїдки, напитки різні,— їж, пий донесхочу. А тоді тільки скаже:

— Торбочко, уберись!

Все й приберется знову в торбу, як і не було.

Отак мандрував козак Мамарига та, мандруючи, й приїхав у чужу землю. І почув тут від людей, що є в цій землі король, а в короля проти палацу стоїть столітній дуб, а під тим дубом лежить скарб незліченний. І оголосив король: хто того дуба зрубає, коріння викорчує і скарб дістане, то він тому півкоролів-

ства відпише і дочку свою заміж оддасть. Та тільки хто не брався — ніхто не може того дуба зрубати.

Почув про те козак Мамарига й каже:

— Що ж, спробуємо зрубати!

Поїхав він до королівського палацу та й оповістився, що приїхав, мовляв, дуба рубати. Вийшов до нього король.

— Хто такий?— питає.

— Я,— каже,— козак Мамарига, можу тобі скарб з-під дуба дістати.

— Ну,— король каже,— як дуба зрубаєш і скарб дістанеш, то я тобі півкоролівства відпишу і дочку мою, королівну, за тебе віддам. Та як не зробиш за ніч — твоя голова з пліч!

От настала ніч, козак Мамарига пішов до того дуба, розшморгнув торбинку-дротянку:

— Торбиночко-дротяночко, зрубай дуба, коріння викорчуй, скарб дістань!

Тут вийшли з торбинки слуги, взялися до роботи. А козак Мамарига ліг собі осторонь і спочиває. Ще й півночі не пройшло, а вже дуб зрубаний, коріння викорчуване і скарб витягнений. А слуги знов у торбинці поховалися.

Королю не спиться, не терпиться. Встав удосвіта, вийшов на ганок та так і оторопів: нема в дворі дуба — вже зрубаний, а там, де він стояв,— тільки яма глибока, і стоять край тої ями великі скрині ковані, а в них золото, самоцвіти — скарб незліченний.

Прокидається тут козак Мамарига, підходить до ганку.

— Ось,— каже,— давно вже все зроблено!

— Справді, зроблено,— каже король.— Бери тепер за себе мою дочку!

А королівна вередує, не хоче:

— Чого це я маю за простого козака йти?

— Нічого не вдієш,— каже король,— треба йти.

Взялися тут весілля гуляти. Вже й відгуляли. Відписує король козакові Мамаризі півкоролівства. А козак Мамарига каже:

— Що мені півкоролівства?! У вас королівство мале, відпишіть мені все, а половини я не хочу!

— Не хочеш, то твоя воля,— каже король,— а тільки другої половини я не дам!

Виводить тоді козак Мамарига із конюшні свого коня Гивера, бере жінку за руку.

— Бувайте здорові,— каже.— Коли не хочете відписувати усього королівства, так я поїду з жінкою в іншу землю.

Сідає на коня і жінку саджає.

— Як тебе нести?— питає кінь Гивер.

— Неси поверх дерева!

Поніс кінь Гивер, тільки курява звилася. Несе добу, несе другу, заніс аж до Чорного моря. Помчав понад Чорним морем — вже й землі ніде навколо не видно, скрізь тільки хвилі ходять. Коли ось — камінь серед моря. Спустилися вони на той камінь відпочити. Козак Мамарига здіймає з плеча торбу-волосянку.

— Торбочко-волосяночко, дай нам їсти й пити!

Тут стіл враз де не взявся: наїдки, напитки на столі, що королівна й у свого батька таких не бачила. Напилися, наїлися.

— Торбочко-волосяночко, уберись!

Все й прибралося вмить, не стало нічого. Полягали тоді вони на камені спати. Він заснув міцно, а вона тишком-нишком встала, торбинки обидві заховала та до коня Гивера. Тільки ногу в стремено поставила, а кінь одразу й питає:

— Куди тебе нести?

— Неси,— каже,— до мого батька!

І поніс їх кінь — тільки й бачили!

Виспався козак Мамарига, прокинувся, коли дивиться — нема ні коня, ні жінки, ні торбинки-волосянки, ані дротянки. Тільки чоботи лежать.

— Е,— каже він,— як чоботи тут, то ще козак Мамарига не загине!

Узув чоботи та й пішов поверх води. Ішов, ішов, аж дві доби, перейшов через море. Іде далі суходолом. Схотілося йому їсти. Бачить — стоїть кущ вишневий із ягодами. Козак Мамарига ягідку вирвав, кинув у рот — і враз виріс у нього на голові величезний ріг. Вирвав другу ягідку, кинув у рот — виріс другий ріг.

— Гай-гай,— каже він,— як же мені з такими рогами жити?!

Коли дивиться — стоїть другий кущ, і на цьому теж ягід рясно.

— А що,— каже,— може, й ці покуштувати? Вже ж гірше не буде.

Вирвав з того куща ягідку, з'їв — і спав один ріг. Вирвав другу, з'їв — другий ріг спав. Нарвав він тоді ягод із того й з того куща та й пішов у те королівство, де була його жінка.

Як став підходити, сяк-так перебрався, щоб не впізнали, й пішов до королівського ганку. Гукає:

— По ягоди!

Королівна почула, посилає служницю:

— Піди,— каже,— подивись, що воно за ягоди. У нас ще цвітуть, а десь, видно, вже поспіли.

Служниця вийшла, питає:

— Чи добрі ягоди та чи дорогі?

— Дорогі та добрі.

— Почому?

— По срібному карбованцю ягідка!

Служниця пішла, розповіла королівні. Королівна дала їй карбованців півсотні.

— На,— каже,— купи мені тих ягід.

Козак Мамарига гроші взяв, ягоди віддав, а сам геть подався. От бере королівна ягідку й кидає в рот, та відразу й другу, теж в рот,— і раптом виросли в неї на голові два величезні роги. Кинулася королівна до дзеркала, глянула — та як закричить з переляку! Збіглися слуги, прибіг король, жахнувся.

— Що це таке? Що ти їла?

А вона плаче й про ягоди розповідає.

— Не може того бути,— каже король,— щоб від ягід таке сталося. Ану, де ті ягоди?

Взяв та й вкинув і собі в рот ягоди. Тут зразу й в нього роги виросли! Злякався король, розгнівався, наказав швидше бігти та схопити того чоловіка, що ягоди продавав. Побігли солдати, шукали, нікого не знайшли. Що ж тепер робити? Як королю й королівні з такими рогами жити?!

Скликає король лікарів та знахарів, щоб оті роги зігнати. Поз'їжджалися лікарі та знахарі з усього королівства. Подивились-подивились, нічого не зроблять, не спадають роги! Посилає король гінців по чужих землях, оголошує: хто зможе роги зігнати, тому він усе своє королівство відпише, аби тільки йому з дочкою такої бридоти позбутися. Попроїздили лікарі і з чужих земель, як не мудрували, чим там не мазали — нічого не вдіють...

Королівна плаче-розливається, король лютує, а народ глузує та бурить ся: «Нащо нам король із рогами? Не хочемо такого короля!»

От приходить козак Мамарига до короля.

— Добридень,— каже,— тестенько, може, я вам допоможу?

— Ой, зятенько, допоможи!— каже король.— Відпишу тобі все королівство, аби такого лиха позбутися!

— Гаразд!— каже козак Мамарига і дає йому дві ягідки з того другого куща. Тільки проковтнув їх король — вмить роги спали. А королівна плаче, благає:

— Чоловіче мій любий, дай же й мені!

— Ні,— він каже,— тобі не дам. Де ти мого коня Гивера діла?

— Живий твій кінь, у стайні стоїть. Пожалій мене, дай ягідку!

— А торбинки, волосянка та дротянка, де?

— Цілі твої торбинки, в спальні на гвіздку висять. Порятуй мене!

— А не будеш більше мене кидати?

— Не буду до віку вічного!

Тут бере він ягідку і кидає їй у рот — враз один ріг спав, вкинув другу — другий ріг спав. І стала королівна така, як і була.

— Ну, дивись, щоб ти знала, як чоловіка шанувати!

Почали вони тут радіти... Відписав король козакові Мамаризі усе королівство, і живуть в тому королівстві всі багаті та щасливі: торбинка-волосянка кожному їсти-пити дає, а дротянка будь-яку роботу робить.

КИРИЛО КОЖУМ'ЯКА

Колись був у Києві якийсь князь, лицар, і був коло Києва змій, і щороку посилали йому дань: давали або молодого парубка, або дівчину. Ото прийшла черга вже й дочки самого князя. Нічого робити, коли давали городяни, треба і йому давати. Послав князь свою дочку в дань змієві. А дочка була така хороша, що й сказати не можна. То змій її й полюбив. От вона до нього підлестилась та й питається раз:

— Чи є,— каже,— на світі такий чоловік, щоб тебе подужав?

— Є,— каже,— такий у Києві над Дніпром. Як затопить хату, то дим аж під небесами стелеться, а як вийде на Дніпро мочити кожі (бо він кожум'яка), то не одну несе, а дванадцять разом, і як набрякнуть вони водою в Дніпрі, то я візьму й учеплюсь за них, чи витягне-то він їх? А йому й байдуже: як поцупить, то й мене з кожами трохи на берег не витягне. От того чоловіка тільки мені й страшно.

Князівна взяла собі те на думку й думає, як би їй вісточку додому подати і на волю до батька дістатись? А при ній не було ні душі,— тільки один голубок. Вона вигодувала його ще як у Києві була. Думала-думала, а далі й написала до отця.

«Отак і так,— каже,— у вас, паночтче, є в Києві чоловік, на ймення Кирило, на прізвище Кожум'яка. Благайте ви його через старих людей, чи не схоче він із змієм побитися, чи не визволить мене, бідну, з неволі! Благайте його, паночтченьку, і словами, й подарунками, щоб не образився він за яке незвичайне слово!»

Написала так, прив'язала під крильце голубові та й випустила у вікно. Голубок злинув під небо та й прилетів додому, на подвір'я до князя. А діти саме бігали по подвір'ю та й побачили голубка.

— Татусю, татусю!— кажуть.— Чи не бачиш — голубок від сестриці прилетів!

Князь перше зрадів, а далі подумав-подумав та й засумував:

— Це ж уже проклятий ірод згубив, видно, мою дитину!

А далі поманив до себе голубка, глядь, аж під крильцем карточка. Він за карточку. Читає, аж дочка пише: так і так. Ото зараз покликав він до себе всю старшину.

— Чи є у нас такий чоловік, що прозивається Кирилом Кожум'якою?

— Є, князю. Живе над Дніпром.

— Як же б до нього приступитись, щоб не образився та послухав?

Ото сяк-так порадились та й послали до нього найстаріших людей. Приходять вони до його хати, відчинили помалу двері

та й злякались. Дивляться, сидить сам Кожум'яка долі, до них спиною, і мне руками дванадцять кож, тільки видно, як коливає отакенною білою бородою! От один з тих посланців: «Кахи!»

Кожум'яка жахнувся, а дванадцять кож тільки трісь, трісь! Обернувся до них, а вони йому в пояс:

— Отак і так: прислав до тебе князь із просьбою...

А він і не дивиться й не слухає: розсердився, що через них та дванадцять кож порвав.

Вони знову давай його просити, давай його благати. Стали навколішки... Шкода! Просили-просили та й пішли, понуривши голови.

Що тут робитимеш? Сумує князь і вся старшина.

— Чи не послати нам іще молодших?

Послали молодших — нічого не вдіють і ті. Мовчить та сопе, наче не йому й кажуть. Так розібрало його за ті кожі.

Далі надумався князь і послав до нього малих дітей. Ті як прийшли, як почали просити, як стали навколішки та як заплакали, то й сам Кожум'яка не витерпів, заплакав та й каже:

— Ну, це ж уже для вас я роблю.

Пішов до князя.

— Давайте ж,— каже,— мені дванадцять бочок смоли і дванадцять возів конопель!

Обмотавсь коноплями, обсмолився смолою добре, взяв булаву таку, що, може, в ній пудів десять, та й пішов до змія.

А змій йому й каже:

— А що, Кириле? Прийшов битися чи миритися?

— Де вже миритися? Битися з тобою, з іродом проклятим!

От і почали вони битися — аж земля гуде. Що розбіжиться змій та вхопить зубами Кирила, то так кусок смоли й вирве; що розбіжиться та вхопить, то так жмуток конопель і вирве. А Кирило його здоровенною булавою як улупить, то так і вжене в землю. А змій, як вогонь, горить — так йому жарко, і поки збігає до Дніпра, щоб напитися, та вскочить у воду, щоб прохолодитися трохи, то Кожум'яка вже й обмотавсь коноплями і смолою обсмолився. Ото вискакує з води проклятий ірод і що розженеться проти Кожум'яки, то він його булавою луп та луп, аж луна йде. Бились-бились — аж курить, аж іскри скачуть. Розігрів Кирило змія ще лучче, як коваль леміш у горні: аж пирхає, аж захлинається проклятий, а під ним земля тільки стогне.

А по горах народ стоїть, як неживий, зціпивши руки, жде, що то буде! Коли це зміюка — бубух! Аж земля затряслась. Народ, стоячи на горах, так і сплеснув руками:

— От так Кирило! От так Кожум'яка!

А Кирило, вбивши змія, визволив князівну і віддав князеві. Князь уже не знав, як йому й дякувати. Та вже з того-то часу й почало зватися те урочище, де Кирило жив, Кожум'яками.

ІВАН-ПОБИВАН

Унадився давним-давно один страшний змій у якусь слободу людей їсти та й поїв чисто всіх, зостався один тільки дід.

— Ну,— каже змій,— завтра поснідаю.

А через ту слободу та йшов один бідний хлопець, та й проситься ночувати.

— А хіба тобі жити надокучило?— питає його дід.

— Як?— каже бідний хлопець.

Дід розказав йому, що тут змій усіх людей переїв і це завтра його з'їсть.

— Е,— каже хлопець,— подавиться.

От прилітає змій, побачив хлопця та:

— О, це добре,— каже,— був один, а тепер двоє.

А хлопець:

— Гляди, не подавись!

Змій і дивиться.

— Як,— каже,— хіба ти сильніший за мене?

— Авжеж.

— Який же ти сильний? Я он, бач...— Та взяв камінь, як здавив, так з нього мука й посипалась.

— Е, це дурниця,— каже хлопець,— здави так, щоб з нього юшка потекла.

Та тут же взяв ворочок сиру, та як натисне, так з нього сироватка і потекла.

— Отак,— каже,— дави.

— Ну, ходім,— каже тоді змій,— за товариша будеш.

А хлопець йому:

— Хіба за старшого.

Ото й пішли. Питає його змій:

— А як звуть тебе?

— Іван-Побиван,— каже хлопець.

Ну, змій вже й боїться його: «Щоб ще мене,— думає,— і не вбив».

Стало на обід, змій і каже:

— Піди ж ти, хлопче, та принеси вола, будем обідать варити.

Пішов хлопець. Ходить по змієвій череді та й зв'язує волів хвостами докупи. А змій ждав, ждав, побіг сам.

— Що ти, хлопче, робиш?

— Е, буду ще тобі по одному носити, я всіх зразу хочу забрати.

— Та ну тебе к бісу, ти мені всю худобу переведеш.

Стяг змій з вола шкуру і поволік. От дає він хлопцеві ту шкуру.

— Іди,— каже,— води принеси.

Узяв хлопець шкуру, насилу дотяг її до колодязя, та як упустив туди, то вже і не витягне. Тоді зробив собі лопату та й ходить кругом криниці, підкопує її. Прибігає змій.

— Що це ти робиш?

— Е, буду я тобі шкурою воду носити! Я зачеплю всю криницю та й приволочу.

— А щоб тебе!— каже змій та й злякався хлопцевої сили. Поніс сам.

— Піди ж,— каже,— хлопче, дров принеси; вирви там сухого дуба, та й буде.

— Е, буду я тобі трошки носить! Якби дубів двадцять заразом, то б так!— Та й удав, ніби розсердився, не пішов. От змій наварив, сів і їсть, а хлопець ніби сердиться і обідать не йде, бо ж як піде, то змій зразу догадається, що він не сильний, як побачить, що хлопець менше нього їсть. А як зосталось небагато, то він сів і собі посьорбав та й каже:

— Мало.

— Ну,— каже змій,— то ходім тепер до моєї матері, вона нам варенників наварить.

— А як іти, то йти,— каже хлопець, а сам думає: «Тепер пропав».

От як почали їсти,— а варенників стоїть бочок двадцять,— то змій все їсть та їсть, а хлопець усе за пазуху та в штани ховає, усе ховає. Вже казанів з двадцять подали, а він одно ховає. Як поїли, то змій і каже:

— Ходім на камінь крутитись.

— А як іти, то йти,— каже хлопець.

Змій як крутнувсь — аж огонь пішов.

— Дурниця,— каже хлопець,— ти так крутнись, щоб юшка потекла.— Та як притисне до каменя ті вареники, що в його одежі, а з них так юшка і бризнула.— Отак,— каже,— крутись.

— Та ще, та ще:— От як дави!

Ну, змій вже вкрай злякавсь Івана-Побивана. Але ще каже:

— Ану, давай, хто сильніше засвище.

Змій як свисне, аж дерева пригнулись.

«Ну,— думає Іван-Побиван,— що його робити?» А тут лежала одна залізяка. Глянув Іван на неї та до змія:

— Зажмур очі, бо я як свистатиму, то тобі можуть очі повилазити.

Змій зажмурив, а Іван-Побиван як огріє змія залізякою, та той аж здригнувсь.

— Правду кажеш,— каже змій,— ледве справді очі не повискакували!— Та вже щоб хоч не бути з Іваном укупі, то побудував йому хату на отшибі; а сам давай з матір'ю радитись, як би їм його звести зі світу.

— Давай,— кажуть,— його спалим.

А хлопець підслухав це та десь і сховавсь. От як спалили ту хату, хлопець прийшов, став коло попелу та й струшується.

Приходить змій.

— Що ти, хлопче, хіба ще живий?

— Живий, тільки цієї ночі менé щось ніби блоха вкусила.

«Ну,— думає змій,— од такого треба подалі!» Та як дременув з тих країв, то тільки його й бачили.

ЧАБАНЕЦЬ

Був собі чабанець, та такий, що ще змалку все вівці пас, більш нічого й не знав. От раз і випав йому з неба камінь,— у вісім пудів. То він було усе грається тим каменем; оце причепить до батога та як кине угору, а сам спати ляже на цілий день; прокинеться — аж ось і камінь летить, та як упаде, то так було у землю і вгрузне. А то візьме покине серед степу сіряк, тим каменем навалить, то хай там три чоловіки, або й більш, а не візьмуть. Мати було його лає:

— Що ти, дурний, тягаєшся з такою каменюкою? Ще підірвешся!

А йому й байдуже: катає та й катає той камінь. От до того царя, що в його царстві той чабанець був, та став підступати під город змій; пудів по тридцять каміння перевертає, кидає та дворець собі будує, і вимагає, щоб той цар за нього свою дочку оддав. Цар перелякавсь, давай засилати скрізь по царству, по волостях бумагу, чи не знайдеться де такий богатир, щоб того змія знищив. Шукали-шукали, не находиться. А той чабанець прочув та й похвалився:

— Я б того змія,— каже,— батогом забив.

Він, може, сказав на глум, а люди взяли на ум, донесли цареві у вуха; той і вимагає, щоб він прийшов. От приступив він до царя, цар подивився, що він такий малий, та й каже:

— Що ти кажеш! Ти ще молодий.

А він звісно: хлоп'я.

— Нічого,— каже.

Ну, ото дає йому цар два полки солдат (полк співаків та полк музикантів). Чабанець вийшов до тих солдатів та як скомандував, то неначе він уже років двадцять у війську служив. Тоді цар тільки руками сплеснув.

От, не доходячи за кілька гін до того змія, покида чабанець свої полки і наказує:

— Дивіться ж,— каже,— як із змієвого двірця з труби піде дим, то я його побив, а як полум'я, то він мене.

Покинув те військо, а сам пішов. А той змій та такий був сильний, що за гони до себе не підпускає, так диханням і побиває. От як забачив змій чабанця, зараз дмухнув. Аж ні, той і не зворухнеться.

— Ну,— питає,— за чим, добрий молодець, зайшов?

Чи будем битися, чи миритися?

— Не з тим добрий молодець ходить, щоб миритися, а з тим, щоб битися.

Змій йому й каже:

— Та ти піди ще три роки погуляй, а тоді і приходь.

— Ні,— каже,— я вже гуляв.

— А чим ти,— питає змій,— мене будеш бити?

— А оцим батогом.

А у нього батіг там, може, з цілої волячої шкури сплетений, і камінь той на кінці прив'язаний.

— Ну,— каже змій,— бий мене!

— Ні, бий ти мене попереду.

От у змія меч на три сажні залізний, чи стальний, як ударить він чабанця ним, так меч на шматки і розскочивсь...

— Держись же,— каже чабанець,— тепер я ударю.

Як шмагоне його тим камінцем,— змій тут і розпластався, і дим пішов у трубу.

Тут військо таке раде, музиканти грають, співаки співають, цар чабанця стрічає, бере зараз під руку, веде у дворець. От оддав цар за нього дочку, побудував їм дворець, живуть вони собі.

А інші царі почали розбалакувати, що як-таки свою рідну дочку та оддати за чабана! Цареві вже і самому жалко, і засилає він скрізь бумаги, чи не знайдеться де такий богатир, щоб того чабанця міг убити. Скоро і найшлось двоє. От спорядили їх, і пішли вони до того чабанця. Прийшли, він і питає:

— З чим, добрі молодці, прийшли? Чи будем битися, чи миритися?

— Авжеж,— кажуть,— що битися.

От один як ударить через ліве плече, так меч і розскочивсь. А другий як ударить навхрест через праве — тільки сорочку перерубав. Тоді чабанець устав, узяв їх обох, як здавив докупи, так маслаки з них і посипались. Набрав він тоді тих маслаків у кулаки, та так йому досадно на царя стало, пішов він до нього і не величає, а прямо каже:

— А що, бачиш це? Таке й тобі буде!

Тоді і годі цар його чіпати.

ІВАН-ЦАРЕВИЧ ТА КРАСНА ДІВИЦЯ — ЯСНА ЗІРНИЦЯ

Був собі цар і цариця, а у них три сини. От їхня мати цариця та ніколи з дому не виходила.

Стали сини у школу ходить, почали з них школярі сміяться, що їхня мати та ніколи з палацу не виходить. Вертаються вони додому та й скаржаться матері, що як з них у школі сміються через неї. Вона ото взяла та раз і вийшла. Де не взявся чорний ворон з чорного царства, підхватив її і поніс.

Пожурились вони трохи, а там і кажуть:

— Благослови нас, тату, підемо ми матері шукати.

Цар знарядив їх і одпустив.

От ідуть вони та й ідуть, аж дивляться: стоїть хатка, а в тій хатці бабка. Вони до тієї бабки:

— Чи не знаєш, бабко, як пройти до чорного ворона з чорного царства?

— Ні,— каже,— не знаю, хіба моя прислуга знає.

От як свисне, як крикне — біжить усякий звір: вовки й леви.

— Чи не знаєте ви,— пита,— шляху до чорного ворона з чорного царства?

— Ні,— кажуть,— не знаємо.

Пішли вони далі, ідуть та й ідуть, аж стоїть друга хатка, а в тій хатці бабка.

— Чи не знаєш ти, бабко, шляху до чорного ворона з чорного царства?

— Ні,— каже,— не знаю, хіба моя прислуга знає!

Зараз як свисне, як крикне — біжить усякий гад: ящірки й гадюки.

— Не знаєте ви,— пита,— де шлях до чорного ворона з чорного царства?

— Не знаєм,— кажуть.

Пішли вони далі, аж стоїть знов хатка, а в хатці третя бабка.

— Чи не знаєш ти, бабко, де шлях до чорного ворона з чорного царства?

— Ні,— каже,— не знаю, може, моя прислуга знає.

От як свисне, як крикне — летить усяка птиця: орли й горобці, шуліки й гави.

— Чи не знаєте,— пита,— де шлях до чорного ворона з чорного царства?

— Ні,— кажуть,— не знаємо, хіба, може, тирка знає.

А то у неї була така вже тиркава та задрипана якась птиця, що з одним тільки крилом.

— Послать,— каже,— по неї!

Зараз метнулись, притаскали її.

— Знаєш ти, де шлях до чорного ворона з чорного царства?

— Знаю,— каже.

— Так одведи оцих людей та гляди мені — прямо доправ до красної дівиці — ясної зірниці, а не то і друге крило одріжу.

От подякували вони та й пішли, а та тирка попереду, то скоком, то летом попереду них, та привела — аж стоїть вогненний щит, так вогнем і пашить.

— Тепер,— каже тирка,— прощайте, ідіть собі сміло.

Старші ж брати злякались, та й зостались, а Іван-царевич пішов та їм наказав:

— Ждіть,— каже,— або мене, або матері, а хто-небудь вже з нас а прийде.

Ввійшов у той щит — щит розступився, Іван-царевич і пройшов.

От іде та й іде, коли це стоїть палац, а на воротях шість левів язики повисолоплювали, пити хотять.

Він зачерпнув води, сам напився і їх напоїв; вони йому поклонились та й пропустили.

Пішов він у той палац, аж там спить красна дівиця — ясна зірниця. Він, як з дороги наморився, схилився на руку та й заснув.

От вона як прокинулась та до нього; ухватила шаблю, хотіла зарубати, а далі й одумалась: «Він мене не рубав, за що ж я його буду?»

Розбудила його, стала питати, чого він сюди зайшов.

— Та чорний ворон з чорного царства та украв нашу матір, так це я і пішов її діставати.

— Тож,— каже,— мій батько. Іди ж ти до другої сестри, та ж тебе направить.

Подякував він і пішов.

Приходить, аж стоїть другий палац, а на воротях дванадцятеро левів, роти пороззявляли, язики повивалювали — пити хотять.

Він зачерпнув води, сам напився і їх напоїв, вони йому поклонились і пропустили.

Ввійшов він у той палац, коли там ще краща красна дівиця— ясна зірниця. Він полюбувався нею, схилився на руку та й заснув.

А вона як прокинулася — за шаблю та до нього. А далі: «За що я його буду рубати? Він же, як я спала, мене не рубав?»

Розбудила його, розпиталася:

— Ти ж,— каже,— наш тепер брат.

Ото погуляли.

— Іди ж ти,— каже,— до третьої сестри.

Попрощались, він і пішов.

Приходить, аж знов палац, а коло нього вже двадцять чотири леви на воротях, роти пороззявляли, язики повивалювали, пити хотять.

Він зачерпнув води, сам напився і їх напоїв. Вони й пропустили його.

Пішов він туди, аж там ще лучча красна дівиця — ясна зірниця. Він полюбувався нею, схилився на руку і заснув. От і ця хотіла його зарубати, та одумалась і розбудила, а як розпитала, дає вона йому яблучко.

— На,— каже,— це яблучко, та де воно котитиметься, іди за ним прямо, якраз і дійдеш.

От подякував він і пішов. А те яблучко і привело його якраз у воронів двір. Пішов він туди, аж там і мати.

— Здрастуйте, мамо!

— Здрастуй, сину!

Ото побалакали, розпиталися, вона і дає йому швайку та булаву.

— Стань,— каже,— он за тим стовпом, то ворон, як прилетить та сяде на стовпі спочивати, то й не побачить тебе.

От заховався він за тим стовпом, аж ось і ворон летить. Сів на стовп та й озирається, чи не побачить де чого з'їсти, та й побачив його.

— Хе,— каже,— ось і закуска є.

А він:

— Брешеш, псине м'ясо, подавишся! Я сам тобою закушу!

Чорний ворон як кинеться до нього, а він одскочив, та йому на спину, ту швайку угородив та булавою все потяга.

Як поніс же його ворон — вже і під хмари, і за хмари, а він усе булавою його почаща. Та бив, аж поки той упав та й лопнув.

— Вбирайтеся,— каже,— мамо, будемо у свій край подаватись.

От мати убралась, запрягли вони вогненну коляску, тих красних дівиць позабирали й поїхали.

Тільки не доїхали до вогненного щита, а Іван-царевич їм і розхвастався, що ось-то він і сам без вогненної коляски пройде крізь той щит. Ті ж своєю коляскою проскочили, а він і зостався.

Ходив він, ходив, блудив, а далі й дума: «Вернуся на старе місце, може, хоч що поїсти знайду».

Прийшов, аж нічого немає, саме тільки те яблучко, що менша красна дівиця дала. Сів він та й заплакав, аж тут де не вискочить Стрижений Іван.

— Якого ти чорта плачеш?— пита.

— Та немає у мене нічого, одне тільки яблучко.

— Чого ж тобі треба? Давай його сюди!

Зараз покотив те яблучко, з'явились напитки й наїдки, і три музиканти ріжуть.

Пообідали вони, Стрижений Іван і каже:

— Ходім заберем коні та й поїдемо до тебе.

Полізли у погріб, розбили дванадцятеро дверей, порвали дванадцятеро цепів, вивели двох коней — як вогонь.

Як посідали та як поїхали, не вздріли, коли той вогненний щит пролетіли. А ті його два брати, як приїхали вже до них мати та красні дівиці, побачили, що немає Івана-царевича. «Це ж,— подумали,— вже його і довіку не буде». Та й наказали матері і дівицям, щоб вони сказали, що то вони їх врятували. От вернулись додому, давай весілля грати, а на той самий час приїздить Іван-царевич із Стриженим Іваном.

Ото як приїхали, напитали собі десь квартирку у солдата та й прислухаються, що люди говорять. А ті готуються до весіллів, красні дівиці не хотять за них, кажуть:

— У нас і плаття такого, як треба, нема; як зробите таке плаття, як у нашого батька було, та, не глядячи та не міряючи, — точка в точку, строчка в строчку, так підемо.

Скликають вони тоді всіх кравців, усіх швачок — ніхто не береться. А Стрижений Іван і каже до того солдата:

— Іди берись!

Той одмагається.

— Іди,— каже,— та вимагай мірку золота.

Солдат пішов і об'явився, а Стрижений Іван — на коня, та туди, у чорне царство; забрав там їхні плаття, а вдосвіта й дома був.

— На,— каже вранці солдату,— неси!

Красні дівиці як подивились, та одна на одну тільки морг, морг, а нічого не кажуть.

От поодягали.

— Ще,— кажуть,— якби нам до цього плаття та черевички.

Кинулись вони до шевців — знов ніхто не береться; вони до солдата.

Солдат одмагається, а Стрижений Іван:

— Берись,— каже,— та вимагай паровицю золота.

Поки солдат раду брав, а Стрижений Іван у чорне царство злітав і їхні черевички привіз.

Побачили їх красні дівиці — ще дужче зраділи.

— Він,— кажуть,— десь тут. Ну, тепер,— кажуть,— зробіть нам ще по такому ж платочку.

Вони вже ні до кого й не йдуть, а прямо до солдата:

— Роби, сякий-такий!

Стрижений Іван, як дізнався, і до світу й платочки притаскав.

Тоді давай красні дівиці того солдата допитувати, хто та й хто це усе йому поробив. Він і розказав. Вони до царя:

— Он хто,— кажуть,— нас врятував, а це злодії.

Прикликали його, розпитали — аж так. Тоді цар їх до неуків прив'язав та й пустив. А Іван-царевич собі найменшу забрав, та й живуть.

Там горіло три фонарі, йшли три пани, лежало троє яблучок — одне мені, друге Лазареві, а третє тому, хто казки казав.

ВЕДМІДЬ-ІВАНКО, ТОВЧИКАМІНЬ І СУЧИМОТУЗОК

Раз пішла одна дівчина в ліс по горіхи. Там її здибав ведмідь та й забрав до свого барлогу. Стали вони жити разом. Ведмідь ходив скрізь по лісі і, як вертався додому, то приносив з собою тій дівчині їсти. Так вони й жили собі довгенько. І родилась в неї дитина, якій вона дала ім'я Ведмідь-Іванко. Цілих два роки годувала вона його своїм молоком. На третьому році Іванко, щоб спробувати свою силу, пішов та потрусив одну грушу, що росла тут недалеко біля барлогу. Як труснув він її, то з неї зразу попадала додолу половина всіх груш. З'ів Іванко ті груші, а потім пішов та й каже матері:

— Мамо, погодуйте мене ще молоком, щоб я був ще дужчий!

Годує вона його ще один рік. Намислив Іванко знову спробувати свою силу. Пішов та ще раз труснув ту грушу, і всі груші, що були на дереві, відразу попадали додолу. Він сів, поїв усі струшені груші і, впоравшися з ними, пішов до матері.

— Бувай здорова, мамо, бо я оце маю лишити тебе та піду в світ!— каже Іванко.

Дуже прохала вона сина, щоб той не кидав її. Та Іванко таки не послухав матері, попрощався з нею та й подався в світ. Ідучи дорогою, стрів він людей, що везли на дванадцятьох возах хури заліза. На тій дорозі, зараз же біля битого шляху, було дуже велике багно, в якому вони несподівано й опинилися із своїми возами. Побачив Іванко, що таке лихо трапилося людям, та й каже їм:

— Люди добрі! Як дасте мені заліза стільки, скільки я зможу підняти на мізинному пальці, то я вас вирятую!

— Дамо,— кажуть вони Іванкові,— тільки вирятуй, будь ласка, хутчій.

Випряг тут Іванко всіх коней, вивів їх на шлях і поставив збоку. Потім велів позв'язувати шнуруванням усі вози докупи, а як позв'язували їх, то він зачепив один мотузок за мізинець і відразу витяг усі вози на дорогу.

Тоді почали люди складати Іванкові на мізинець залізо. Вже половину всього заліза, що везли з собою, склали йому на мізинець, а він і не думає приймати пальця, неначе йому нічого ще й не було. Так вони склали йому на один палець усе своє залізо та й поїхали, спорожнивши всі вози. А Іванко ще міг би тримати мізинець, якби залізо було.

Пішов він з тим залізом до ковалів та й каже їм:

— Чесні майстри! Зробіть мені з цього заліза таку палицю, щоб я міг обертати її на своєму мізинці!

Та й вносить у кузню все залізо, кузня трохи не розвалилася.

Ковалі зразу не згоджувалися робити таку величезну та дивовижну палицю, але він сказав їм, що як не зроблять, то всім їм тут смерть буде. Мусили-таки зробити Іванкові палицю. Потім він узяв її в руки та й каже ковалям:

— Дуже дякую вам, чесні майстри, за те, що ви зробили палицю, але немає у мене грошей, щоб заплатити вам за роботу!

Та й пішов собі по світу. Одного разу, йдучи, він побачив, що при дорозі сидить якийсь чоловік, товче він камінь та пече з нього калачі. Підійшов Іванко ближче до нього, подивився, що він робить, а потім і каже йому:

— Чоловіче, ходімо лиш по світу, спробуємо життя та заразом і побачимо, як то інші люди живуть на світі!

Товчикамінь — так звали цього чоловіка — кинув свою роботу та й пішов з Іванком. По дорозі стріли вони ще одного чоловіка, що рубав хмиз та витягував із землі траву й сукав з цього мотузки, через що вони і назвали його Сучимотузком. Взяли й Сучимотузка з собою та й пішли далі. Нарешті прийшли вони до одної галявини в лісі та й лишились там. Тоді Іванко пішов та роздобув десь великого казана, що важив аж двадцять пудів, начепив його на свою палицю, взяв на плечі і приніс до того місця, де лишив товаришів.

— Ви ж тут зоставайтесь! Розпаліть вогонь під казаном та наносіть у нього води, а я піду та роздобуду попоїсти чого-небудь для нас усіх,— промовив Іванко до товариства та й зник десь у лісі.

Зараз заходилися Товчикамінь і Сучимотузок та й зробили, що їм Іванко звелів. Коли ось незабаром і він вернувся, ще й приніс із собою на плечах вола, якого він убив своєю палицею, і положив його цілого в казан. Потім, повештавшись біля них трохи, пішов знову, бо згадав, що у них ще солі не було.

Сидять собі товариші та доглядають за стравою, аж ось підходить до них старий дід з довгою сивою бородою аж по коліна та й каже:

— Ой, синки мої, коли б знали, як я змерз! Чи не можна у вас, часом, попоїсти чого-небудь гарячого?

— Страва-то є, ось вона вариться; але ж це треба не тільки для нас, а ще і для нашого товариша, що пішов десь за сіллю, а без нього ми не можемо розпочинати їсти страву,— відповів дідові Товчикамінь.

Дуже розсердився на них дід за таку відповідь.

— То я ж у вас на животах поїм усе, що ви наварили, та й товариша вашого не чекатиму,— сказав він і одразу схопив той казан, підняв і поставив його на животи Товчикаменеві та Сучимотузкові. Спересердя він живо поїв усе з казана, ще й розхлюпав трохи юшки та обварив їм животи і подався собі у ліс.

— Чесні товариші! А де ж поділася наша страва?— спитав Іванко Сучимотузка та Товчикаменя, як вернувся та зазирнув у казан і побачив, що там нічого немає.

— Не знаємо,— відповіли вони Іванкові, соромлячись сказати йому щиру правду.

Що маєш робити? Пішов Іванко знову, приніс другого вола й каже Сучимотузкові:

— Починай знову варить їсти, бо як не звариш на цей раз, то з цього часу я не матиму тебе за товариша,— промовив це та й знову подався десь у ліс, ще й Товчикаменя взяв з собою. Тільки що впорався Сучимотузок, зваривши обід, аж ось і дід приходить.

— Ой, синку мій, я дуже змерз!— каже він.— Чи є в тебе їсти?

— Є, та тільки не для тебе, діду, а лише для нас,— трохи сміливіше відповів йому Сучимотузок.

— Ще не вгадано!— промовив на це дід та схопив казан, поставив його Сучимотузкові на живіт, знову виїв усе, що зварено, та й пішов собі геть.

Після того вернувся Іванко з Товчикаменем та й питає товариша, чи є що їсти.

— Ой, немає!— відповідає йому Сучимотузок, але соромиться все-таки правду казати.

На третій день Іванко лишився сам варити страву, а товариші пішли у ліс, щоб дечого роздобути.

Коли приходить і до нього той ненажерливий дідуган.

— Ой, синку, я дуже змерз!— каже він Іванкові.

— То сядь, погрійся біля вогню та й іди собі далі, бо їсти тут усе одно не доведеться тобі,— догадавшись, до чого воно йдеться, відповів Іванко дідові.

Певно, не сподобалася тому Іванкова відповідь, бо він і йому сказав, що поїсть на животі все, що той наварив. А промовивши це, підійшов та вдарив Іванка раз, потім удруге, а далі вдарив і третій раз, але той не падав, бо був міцний на силу. Після цього Іванко взяв діда за бороду та струснув його добре, щоб той знав, з ким йому доведеться діло мати, а далі взяв у руку свою палицю, поклав діда собі на плечі і приніс його до найтовстішого дуба в лісі. Тут він ударив палицею по дубі і, розколовши його, всунув у розколину дідову бороду та й защемив її там, а сам пішов знову до казана, де варилася страва.

Незабаром повертались з лісу Товчикамінь та Сучимотузок, а тут і страва поспіла, вони посідали та й пообідали як слід, усі гуртом.

— Ану, Сучимотузок, покажи лиш мені свій живіт!— по обіді каже Іванко.

Хоч і не хотілося Сучимотузкові показувати, але мусив-таки згодитися. Підняв він сорочку, і Іванко побачив, що у нього все тіло на животі спечене.

— От тобі й парубок!— каже він.— Як же це ти, парубче, згодився, щоб такого сміху з тебе наробили?

— Показуй вже, Товчикаменю, заразом і свій живіт!— каже він.— Чи і з тобою таке лихо трапилось?

Подивився Іванко та й побачив, що і в того живіт був дуже спечений.

— Славне ж парубоцтво! Нема що й казати! Два таких парубки, та не справилися з одним старим дідом!

Після цього він узяв казан на палицю та й пішов з товаришами, щоб показати їм, що він зробив з тим шкідливим дідом. Але як прийшли вони гуртом до того місця, то ні діда, ні дуба там уже не було. Дід витяг дуба з корінням та й поволік десь за собою.

Дуже довго йшли вони через лани та ліси по знаку, що показував, куди потягнено дуба, і, нарешті, дісталися до однієї здоровенної нори. Тут Іванко поміркував щось трохи, догадався, з ким має справу, а потім і каже Сучимотузкові та Товчикаменеві:

— Шановне товариство! Зараз мені належить іти в далеку дорогу. Там я відомщу і за вас, і заодно визволю трьох царівен, що їх змій з братами своїми поневолили. То ти, Сучимотузок, сучи мотузка, бо я цілий рік ітиму з тим мотузком униз, а ти, Товчикаменю, будеш тримати один кінець того мотузка у себе в руках. Тільки щоб випускали мене чим скоріше далі та далі та все щоб сукали мотузок.

Так ішов Іван з мотузком цілісінький рік і, нарешті, прийшов аж на «той світ». Там він стрівся з однією царівною і гарненько вклонився їй. Вона дуже зраділа, як побачила його, бо вже дванадцять років минуло, як не бачила жодної людини з цього світу, відкіль її украли.

Розбалакались вони, Іванко й спитав у неї, чи дужий на силу її володар, у якого вона пробуває в неволі.

— Ой, дуже, дуже сильний, та до того ще з дванадцятьма головами!— каже вона Іванкові.

— А я оце прийшов поборотися з ним!— каже він.

І стояло тут багато всякого вина у кухвах. У деяких кухвах було таке вино, що як вип'є його хто-небудь, то послабшає на силу; а в інших — таке, що як випити, то можна зробитися ще дужчим. Іванко взяв попереливав те вино з однієї посудини у другу й поставив їх знову на те місце, де вони й були, тільки тепер стало так, що в тих кухвах, де було послабляюче вино,

опинилося зміцнюючe, а послабляюче — в тих кухвах і на тому місці, де перше було зміцнюючe.

Сидять вони та розмовляють укупі, аж ось зверху по землі щось загуркотіло. То змій оповіщає, що скоро вернеться на обід додому. Іванко й собі гупнув угору, щоб попередити змія, що у нього вдома є новина й що чекають його повороту. Після цього він пішов та й сховався під один міст, через який належало йти тому змієві, та й почав виглядати. Коли бачить: біжить якесь величезне чудо з дванадцятьма головами. Кінь, на якому їхало те чудовисько, вибіг на міст, став та й не хоче йти далі, а потім і заіржав.

— Конику, може, ти бажаєш їсти або пити?— питає у нього змій.

— Ні того, ні другого я не бажаю,— відповідає йому кінь, — а не хочу я йти далі через те, що тут близько немовбито чоловічим духом запахло!

— А це я тут!— обізвався тоді з-під мосту Ведмідь-Іванко.

— То вилазь же сюди на міст!— каже йому змій, а потім і питає:

— Ну, то як же воно буде: чи будемо тут битись, чи, може, додому поїдемо?

— Ходім краще додому та відпочинемо трохи!— каже Ведмідь-Іванко.

Як прийшли вони додому, то змій звелів зараз же спекти залізного хліба та зварити олов'яних галушок. Незабаром страва поспіла, і вони посідали вдвох їсти; змій їсть відразу по дві галушки, а Іванко по одній; як же змій кладе у рот три галушки, то Іванко по дві. Нарешті, змій почав класти у рот аж по десять галушок, а Іванко все-таки менше однією. По обіді вони випили з кухвів вина та й почали боротися. Поборолись трохи, але ніяк не поборе один другого. Кинули на хвилину боротись та випили ще вина, але після цього змій почав щораз більше слабнути, а Іванко ще дужчий став. Дуже довго боролись вони, нарешті Іванко поборов-таки змія, а потім узяв у руки свою стопудову палицю, позбивав нею всі дванадцять голів змієві і, повідрізувавши всі язики, поскладав їх собі у хустку й заховав у кишеню.

Дуже зраділа царівна, як побачила, що Іванко вбив змія і визволив її з неволі, бо вона була певна в тому, що вже ніколи не побачить ні батька, ні неньки і що їй весь вік тут гинути доведеться.

— Нехай же за це я навіки буду твоєю!— щиро та вдячно промовила вона Іванкові.

— Добре! Починай же лагодитись у далеку дорогу!—ласкаво промовив їй на це Іванко.

Вона взяла перстень, переломила його пополам, потім сховала одну половинку собі, а другу віддала Іванкові та й каже йому:

— То ходім вже відсіля, бо мені нема чого лагодитись, я і зараз готова!

— Почекай же! Тобі, певно, не відомо, що й сестри твої обидві теж у неволі? Треба піти пошукати, де вони, та їх визволити.

Знайшов він другу царівну та, вклонившись їй, спитав, чи давно вже вона тут перебуває.

— Та вже минуло десять років, як не бачила я живої людини! — відповіла та Іванкові.

— А чи дужий твій володар, і скільки він голів має?— спитав він царівну.

— Десять...

При цьому слові щось загуркотіло зверху по землі... Це змій з десятьма головами дає звістку, що вертається додому. Іванко пішов та й знову сховався під міст, через який належало йти тому десятиголовцеві. Потім так само він убив другого і третього змія і визволив усіх трьох сестер з неволі. Після цього одна царівна віддерла половину своєї хустки, а друга розломила надвоє шаблю, та по одній половині віддали Іванкові, а по другій собі заховали.

Все це зробилося в один рік після того, як Іванко почав хазяйнувати під землею. Потім зібралися вони всі четверо та й пішли до тієї нори, якою він вліз на той світ. Тут він погойдав мотузок, а потім прив'язав до нього першу царівну. Точикамінь та Сучимотузок витягли, та як побачили її, то хотіли вже битися між собою за те, кому з них повинна дістатись така гарна та вродлива дівчина, а вона й каже їм:

— Нащо вам битись, добрі люди! Там унизу є ще і про Іванка і про вас, ви лиш мотузок пускайте знову під землю та тягніть угору.

Вони послухали її, пустили знову мотузок і витягли другу царівну, а далі так само й третю. Лишився тільки один Іванко під землею.

— Тепер ходім собі геть відсіля!— кажуть тут до царівен Товчикамінь та Сучимотузок.— Нема вже чого нам тут робити.

Дуже царівни прохали Іванкових товаришів, щоб вони витягли й Іванка, але ті перше не згоджувалися, а далі таки спустили мовчки мотузок, до якого Іванко, немов знав, прив'язав свою палицю та й дав знак, щоб тягнули. Вони дотягли її на півдороги, а потім і пустили мотузок з рук; палиця полетіла вниз та так загрузла в землю, що Іванко ледве витяг її. Гірко тут заплакав він, сердешний, що товариші зрадили його.

Та що ж маєш робити?! Втративши вже надію побачити той білий світ, з якого прийшов сюди, подався він шукати собі долі попід землею. Ненароком якось зайшов він в одну хатку, де жили дід та баба, обоє сліпі. Баба зварила горщик лемішки та й пішла надвір, щоб корову видоїти, а дід, хоч і був у хаті, але не бачив, як Іванко виїв усю лемішку. Вернулась баба, налила молока в горщик, і почали з дідом удвох їсти, але так і зостались голодні. Зварила вона знову лемішку, а Іванко знову з'їв, а потім уже сказав їм про себе, і баба почала тоді і для нього варити. Так годувався Іванко під землею.

Одного разу почав іти вогняний дощ, а там недалечко біля хати на дереві було орлине гніздо, в якому сиділи молоденькі орлята. Іванко видерся на дерево, накрив гніздо своєю киреєю і врятував орлят від дощу, що міг попалити їх.

— Тепер же сховайся, чоловіче, щоб тебе, часом, старі орли не побачили; бо як позлітаються вони сюди, то вб'ють тебе!— пораяла баба Іванкові.

Прилетіли орли. Так зраділи, коли побачили, що діти їхні живими зосталися; нагодували вони їх, а потім і питають бабу:

— Чи не відомо вам, бабусю, хто це наших діток схоронив від вогняного дощу?

— Один чоловік. Але ж ви, певно, з'їсте його, як він вийде до вас?

— Ні, не з'їмо!— відповідають їй орли.

Після цих слів Іванко вийшов із своєї схованки та й підійшов до них.

— Чоловіче добрий, що ти бажаєш у подяку собі за це?— питають в нього орли.

— Я багато не хочу,— промовив до них Іванко.— Зробіть тільки так, щоб оці сліпі люди знову прозріли, та ще щоб я міг як-небудь знову вибратися відсіля на той надземний світ, де щодня світить сонце, а вночі сяють зорі та місяць.

Зараз же орли дістали та дали Іванкові якогось зілля; він потер тим зіллям бабині та дідові очі, і відразу в них з очей сліпота зійшла. Потім пішов він та вбив тридцять волів собі й орлові на дорогу, набрав ще з річки дванадцять бочок води й поприв'язував усе це з обох боків біля себе, так, що як обернеться на правий бік, то можна вола їсти, а як на лівий,— воду пити.

— Держися ж міцно, щоб не впав часом!— крикнув орел, взяв його собі на крила та й полетів.

Як не було вже їм чого їсти в дорозі, то Іванко відтяв кусок м'яса з ноги у себе та й дав орлові поживитися. І так вони долетіли аж до того місця, де Іванко колись розлучився з своїми товаришами.

— Що це ти мені напослідок дуже смачне їсти дав?— каже Іванкові орел.

— На подивись!— каже Іванко.

Тут орел виплюнув з рота той кусок м'яса, а він відразу і прилип до ноги Іванкової.

Вернувшись додому, дуже сумували царівни, що не було з ними Іванка. Цар і сам дивувався, чого це його дочки такі сумні, та питав їх частенько, але вони не казали йому, бо заприсяглися Товчикаменеві та Сучимотузкові, що не казатимуть про Іванка нікому в світі.

Аж ось і він сам прийшов. Зраділи тут царівни, і не знати, де той сум та туга поділися. Пішли вони з ним по місту гуляти, а про тих двох товаришів і забули.

Не витерпіли цього Товчикамінь та Сучимотузок і пішли до царя скаржитися на Іванка, щоб цар розсудив їх. А цар довідався вже про те, як воно насправді було, та й звелів покликати сюди Іванка. А той прийшов та й каже цареві:

— Що з такими людьми зробити, які товариша свого хотіли з світу згубити?

— Таких людей треба повбивати!— рішуче відповідає йому цар, а потім, звернувшись до двох товаришів, спитав їх:

— А які ж ви маєте докази, що саме ви визволяли моїх дочок?

Не мають ніяких!..

Тоді Іванко вийняв половинки персня, хустки та шаблі, і як почали стуляти їх з тими половинками, що лишилися у царівен, то все якраз прийшлося одно до одного. До того ж він вийняв з кишені всі язики, що повирізував у зміїв...

— Прив'язать їх до коней,— звелів цар, розсердившись на Товчикаменя та Сучимотузка за їх брехню,— і пустити в чисте поле!

Але Ведмідь-Іванко випрохав у царя, щоб той дарував їм життя. Зраділи вони і майнули чимдужч з того царства. А Ведмідь-Іванко одружився тоді з старшою царівною, та й живуть собі.

ІВАН ГОЛИК І ЙОГО БРАТ

Десь-не-десь у тридесятому царстві, в іншій державі жив цар з царицею чи князь з княгинею, і було в них два сини. От князь і каже своїм синам!

— Ходімо зі мною до моря, послухаємо, як морські люди пісні співатимуть.

От вони і пішли. Ідуть гаєм. Князь і захотів вивідать у своїх синів: котрий з них на відшибі буде, а котрий на його царстві хазяйнуватиме. Ідуть гаєм, коли ж стоять три дуби, князь глянув та й питає старшого сина:

— Сину мій любий, що б із цих трьох дубів могло бути?

— А що ж,— каже,— батечку? Була б із них добра комора, а якби попилять, то гарні дошки були б.

— Ну,— каже,— синку, ти будеш хороший хазяїн.

Тоді питає й меншого:

— Ну, а ти, синку, щоб із цих дубів зробив?

Він і каже:

— Батьку мій любий! Коли б мені була воля та сила, я б третього дуба зрубав та переложив на ті два, та скільки є князів і панів, я б їх усіх вивішав.

Князь почухав голову і замовк.

От прийшли до моря, стали усі глядіть, як риба грає, а князь узяв та меншого сина й пхнув у море.

— Пропадай же,— каже,— лучче сам, ледацо!

Тільки-но батько сина у море пхнув, його кит-риба зараз і вхопила. Він у ній ходить. Давай та риба хватати вози з волами і кіньми. Ходить він у рибі, перекушує, що є у возах, тим і харчується, та якось і знайшов в одному возі люльку, тютюн і кресало. Узяв у люльку тютюну наклав, викресав вогню і давай курити. Одну люльку викурив, наклав другу — викурив, наклав і третю — викурив. От та риба від диму і впилась, припливла до берега і заснула. А на березі ходили мисливці. Ходили мисливці, а один побачив та й каже:

— Отже, братці, по гаях скільки ходили, та нічого не знайшли. Чи ви бачите, от яка риба коло берега лежить? Давайте її стрілять!

От стріляли її, стріляли, потім познаходили сокири, й давай її рубати. Рубали-рубали, коли ж чують кричить у ній усередині:

— Ей, братці! Рубайте рибу, та не зарубайте християнської крові.

Вони з ляку як кинуться!— і повтікали. От він у дірку виліз, що мисливці прорубали, вийшов на берег та й сидить. Сидить собі голий — бо на ньому що було убрання, погнило уже, може

він цілий рік був у рибі — і думає собі: «Як мені тепер у світі жити?»

А той старший брат зробився вже сам великим паном. Батько помер, так він і зоставсь хазяїном на всій державі.

... І поміж нашим братом, як умре хто, збираються люди й судяться: так і поміж князями. Позбирались судді, сенатори, присудили йому женитися, тому молодому князеві, і їде він шукати собі дружби, а за ним — великий поїзд. Їде, коли ж сидить голий чоловік. От і посилає він слугу:

— Піди спитай, що то за чоловік?

Той приходить:

— Здоров!

— Здрастуй!

— Що,— каже,— ти таке?

— Я,— каже,— Іван Голик. А ви хто такі будете?

— Ми з такої й такої землі, їдемо шукати своєму князеві дружби.

— Піди ж ти своєму князеві скажи, що їде він свататися, та без мене не посвататься.

Той вернувся до князя — так і так. Князь приказав зараз слугам відімкнути чемодани, вийняти йому сорочку, штани. Той у воду вскочив, ополоскавсь, убравсь. Привели його до князя; він і рече князеві:

— Уже ж коли мене взяли з собою, так усі мене й слухайте. Ото як будете слухати, то будемо на Русі, а не будете — пропадемо всі.

Князь погодився і звелів усім його слухати.

Їдуть собі, коли це — мишаче військо. Князь хотів так по мишах і йти, а Іван Голик:

— Ні,— каже,— підождіть, дайте мишам дорогу, щоб не зайняли жодної мищі й шерстиною.

Тут усі набік і звернули. Задня миша обернулась та й каже:

— Ну, спасибі тобі, Іване Голику, не дав ти моєму війську пропасти, не дам я й твоєму!

Їдуть дальше, коли це — летить комар із своїм військом, що не можна й очима глянути. Надлітає комарський дивізійний генерал:

— Ей, Іване Голику, дай моєму війську крові напитися! Як даси, то ми тобі у великій пригоді станемо; а не даси, так не будеш на Русі.

Він зараз сорочку з себе спустив і велів зв'язати, щоб не вбити ні одного комара. Комарі нассались і полетіли.

Їдуть понад берегом, коли чоловік піймав дві щуки в морі, Іван Голик і каже князеві:

— Купимо оті дві щуки в чоловіка та пустимо у море назад.

— Нащо?

— Не питай нащо, а купимо.

Купили ті щуки і назад у море пустили. Вони обернулись і кажуть:

— Спасибі тобі, Іване Голику, що не дав нам пропасти. Ми тобі у великій пригоді станемо.

І не так-то хутко діється, як швидко в казці кажеться. Їдуть вони там, може, тиждень чи що: приїжджають на іншу землю, в тридесяте царство, в іншу державу. А в тому царстві царював змій. Будинки видно великі, а двір кругом обставлений залізними палями, і на кожній палі усе понастромлювані різного війська голови, а коло самих воріт на дванадцяти палях нема голів. Стали вони доходити, стала князева туга до серця приступати, і рече князь:

— А на цих палях, Іване Голику, чи не стриміти нашим головам?

— Побачимо!

Приїхали туди, коли ж змій зустрів їх, наче й добрий; прийняв за гостей; звелів увесь поїзд нагодувати, а князя із собою повів у будинок.

Ну, там собі п'ють-гуляють, хороші мислі мають.

А в того змія дванадцять дочок, як одна. І вивів їх змій до князя, і розказав, котра старша, а котра підстарша, і до послідньої. Так найменша більше всіх князеві під норов підійшла. Гуляли вони до вечора. Увечері давай прощатися, йти спать. От змій князеві й каже:

— Ну, котра дочка найкраща?

Князь і каже:

— Найменша мені найкраща, найменшу буду сватать.

Змій каже:

— Добре, тільки я дочки не віддам, поки не зробиш усього того, що я тобі буду приказувать. Поробиш усе, так віддам за тебе дочку, а не поробиш, так загубиш свою голову, і поїзд твій тут увесь поляже.

І приказує йому:

— У мене є на току триста скирт усякого хліба. Щоб він до світу був увесь перемолочений і щоб було так: солома до соломи, полова до полови, зерно до зерна.

От князь іде до свого поїзда ночувати та й плаче.

А Іван Голик побачив, що він плаче, та й питає:

— Чого ти, князю, плачеш?

— Як же мені не плакати? От те і те загадав мені змій.

— Не плач,— каже,— князю, лягай спати, до світу все буде зроблено.

Як вийде Іван Голик надвір, як свисне на мишей!

Де ті миші понабирались і кажуть:

— Нащо ти нас, Іване Голику, кличеш?

— Як мені не кликати вас? Загадав змій, щоб усі скирти, що в нього на току, до світу перемолотити і щоб солома до соломи, полова до полови, зерно до зерна було.

Як запищать ті миші, як шатнулись на тік! Зібралось їх стільки, що й ступить ніде. Як узялись робити — іще й на світ не поблагословилось, а вони вже й скінчили. Пішли Івана Голика збудили. Той прийшов — скирти як стояли, так і стоять: полова осібно лежить, а зерно теж осібно. Іван Голик і просить їх, щоб подивились, чи нема іще в якому колоску зерна. Вони як метнулись, так жодної зернини і не побачили у соломі! Повилазили й кажуть:

— Ні, нема ніде, не бійсь, ніхто не знайде ні зернини. Ну, тепер же ми тобі, Іване Голику, відслужили. Прощай!

Він став і стереже, щоб іще хто шкоди не наробив. Коли це князь іде шукати його. Найшов; дивується, що так ізроблено усе, як змій казав; дякує Іванові Голикові і йде до змія. І приходить удвох із зміем. І дивується сам змій. І покликав дочок, щоб пошукати у соломі зерна, чи не відірваний де колосок. От дочки шукали-шукали — нема. І рече змій:

— Ну, добре, ходім; до вечора будемо пить і гулять, а увечері знов роботу загадаю на завтра.

От догуляли до вечора; він і загадує:

— Сьогодні вранці найменша дочка моя в морі купалась і впустила перстень у воду; шукала-шукала — не знайшла. Як знайдеш завтра та принесеш, поки сідать обідати, так будеш живий, а не знайдеш, так тут вам і кінець.

Князь іде до своїх та й плаче. Іван Голик побачив його та й питає:

— А чого, князю, плачеш?

— От така й така,— каже,— напасть.

Іван Голик і говорить:

— Бреше змій: він сам у дочки перстень узяв і сьогодні рано понад морем літав і перстень укинув. Лягай спати. Я завтра піду до моря, чи не дістану.

Назавтра вранці приходить Іван Голик до моря, як крикне богатирським голосом, молодецьким посвистом, так усе море й забушувало. Ті дві щуки припливли до берега і кажуть:

— Нащо ти нас, Іване Голику, кличеш?

— Як мені вас не кликати? Змій сьогодні рано понад морем літав і вкинув перстень. Шукайте всюди. Як знайдете, так буду я живий, а не знайдете, змій загубить мене зі світу.

Вони й попливли; і де вже не випливали по морю, де вже не шукали — нема! Попливли до своєї матері й кажуть, що отаке і таке горе. Мати й каже їм:

— Перстень той у мене. Жаль мені його, а вас іще жалкіше.

Та й викинула із себе перстень. Щуки припливли до Івана Голика й кажуть:

— От же тобі й наша відслуга. Насилу знайшли.

Іван Голик тим двом щукам подякував і пішов. Приходить, аж князь ізнов плаче, бо змій аж двічі присилав за ним, а персня нема. Як побачив Івана Голика, так і підскочив:

— А що, перстень є?

— Є,— каже.— От же змій і сам іде.

— Нехай тепер іде!

Змій на поріг, а князь і собі, і вдарились лобами. Змій сердитий.

— А що, перстень є?

— Ось він! Тільки не віддам тобі, а віддам тому, в кого ти взяв.

Змій осміхнувсь і каже:

— Добре! Ходім же обідати, бо в мене є гості, і давно тебе дожидаємось.

Пішли. Князь уходить у будинок, коли зміїв сидить одинадцять. Він давай із ними здоровкатися. Тоді підійшов до дочок, вийняв перстень і каже:

— Котрої перстень?

Найменша покрасніла і каже:

— Мій.

— Коли твій, так візьми, бо я все море вибродив, його шукаючи. Всі засміялись, а найменша подякувала.

І пішли всі обідати. За обідом, при гостях, змій і каже:

— У мене є лук у сто пудів. Як вистрілиш при всіх оцих гостях, так віддам дочку.

Пообідавши, пішли усі віддихать, а князь скоріше до Івана Голика й говорить йому:

— От тепер пропали: така й така річ!

— Дурниця!— каже Іван Голик.— Як принесуть той лук, так ти подивись на нього і скажи змієві, що «я цим луком не хочу соромиться і що в мене всякий слуга із нього вистрілить», та звели мене покликати. Я вистрілю так, що вже більш нікому не загадають.

Князь, поговоривши з ним, пішов до змія. У будинку із дочками й гуляє. Коли це — не скоро — змій виходить із гостями, і за ним несуть лук і стрілу у сто пудів. Князь як глянув і злякався. Винесли лук надвір, і всі повиходили. Князь кругом лука обійщов і каже:

— Я цим луком не хочу й соромиться, а позову кого-небудь із своїх слуг, то кожний з нього вистрілить.

Тут змії один на одного зглянулись і кажуть:

— Ану, ну нехай попробує.

Князь і закричав:

— Пришліть мені Івана Голика!

Той приходить. Князь і каже:

— Візьми оцей лук і вистріли.

Іван Голик підняв, стрілу заложив, як вистрілить, так шматок на двадцять пудів і відломивсь від лука. Князь тоді, стоячи, й каже:

— От бачите? Якби оце я вистрілив, так ви б мене й осоромили.

Іван Голик тоді пішов до своїх, застромивши шматок лука за голянищу, а князь із зміївнами — у будинок. Змії ж зостались надворі і все радились, щоб йому ще загадать зробити. Порадившись, пішли у будинок. Змій увійшовши, щось шепнув найменшій дочці на вухо. Вона пішла, а він за нею. Там довго говорили, потім виходять, змій і каже:

— Сьогодні вже нерано; нехай завтра. У мене є кінь за дванадцятьма дверима, то як попоїздиш на ньому, так віддам дочку.

От погуляли до вечора, порозходились спати; князь приходить і розказує Голикові. Той, вислухавши, й каже князеві:

— А ти думаєш, нащо я взяв той шматок лука? Я вже знав, що це буде. Як же підведуть тобі коня, то ти подивись на нього та й скажи: «Не хочу я на цьому коні їздити, щоб не осоромитись так, як луком, а нехай поїде мій слуга!» А то не кінь буде, а його найменша дочка. Ти на неї й не сядеш, а я її добре провчу.

От устали вранці. Приходить князь у будинок, поздоровкався зо всіма, дивиться — одинадцятеро дочок, а дванадцятої нема. Змій устав й говорить:

— Ну, князю, ходім надвір, бо скоро виведуть коня двоє зміїв, і то з великою силою держать, так їх обох на голові й носить. Привели до рундука; князь обійшов кругом, подивився та й каже:

— Що ж ви говорили, що коня приведете? А тепер привели кобилицю. На цій кобилиці я їздить не хочу, щоб не осоромитися так, як учора, а позву свого слугу, нехай поїде.

Змій каже:

— Добре! Нехай поїде.

Князь позвав Івана Голика й приказує йому:

— Сідай на цю кобилицю та й прогуляйся.

Іван Голик як сів, змії кобилицю й пустили. Як понесла ж вона його, то аж під хмару; а звідти спустилась і вдарилась об землю так, що аж земля застогнала. А Іван Голик тоді як вийме з-за халяви двадцятипудовий кусок лука і давай її чис-

тити. Вона схопилась і понесла його всюди, а він її все б'є проміж уші! От носила його, носила, далі бачить, що нічого не зробить, давай проситися:

— Іване Голику, не бий мене, загадуй мені, що хочеш, усе для тебе зроблю.

— Мені,— каже,— нічого робити не треба, а тільки як приїду я до князя, то щоб ти коло нього впала й ноги простягла.

Вона думала-думала:

— Ну, нічого,— каже,— з тобою робити.

І понесла його понад деревом, коло князя спустилась, на землю впала і ноги відкинула. Князь і говорить:

— Бачите, який сором! А ви хотіли, щоб я на цій кобилиці їхав.

Змієві стало соромно перед ним, та робити було нічого. Походили по саду й пішли обідати. Коли й найменша дочка їх зустріла, давай здоровкатися. Князь дивиться на неї, так-то хороша була, а тепер іще лучче стала. Посідали обідати, змій і каже:

— Ну, князю, вже після обіду виведу я своїх дочок надвір. Як пізнаєш, де найменша, так тоді й весілля будемо гулять.

Після обіду змій повів своїх дочок одягати, а князь пішов до Івана Голика на пораду, що йому робити.

— А от що,— каже.

Зараз засвистав — комар і прилетів. Він йому розказав усю пригоду. Комар і каже:

— Ти нам став у пригоді, і я тобі стану. Як виведе змій дочок надвір, то нехай князь дивиться — я буду літати над головою найменшої. Нехай обійде їх кругом один раз — я буду літати, і другий раз обійде — я літатиму, а третій раз як буде обходити, то я сяду в неї на носі, і вона не видержить, махне правою рукою.

Це сказавши, комар полетів у будинок. Коли присилає змій за князем. Князь приходить, коли там стоять усі дванадцять дочок, і всі однакові, як лицем, як косами, і на них однакові плаття. Він на них дивився-дивився — ніяк не пізнає... От він перший раз обійшов — не побачив комара; другий раз почав обходить, коли це — літає над головою. Він уже очей не спускає з того комара. Як почав третій раз обходить, той комар на носі в неї сів. Вона рукою — мах! А князь — за неї: «Оце моя»,— і привів її до змія. Змій — нікуди дітися:

— Коли пізнав,— каже,— свою молоду, так сьогодні зачнемо й весілля гулять.

Почалось весілля. Повінчали їх увечері. Тут гуляли, із пушок стріляли і чого не робили! Уже от скоро спать вести. Тоді Іван Голик відізвав князя та й каже:

— Ну, князю, гляди ж, щоб завтра нам і додому їхати. Та ще слухай, прошу я тебе, не діймай,— каже,— жінці віри до семи років; хоч як вона буде до тебе леститися, а ти їй усієї правди не кажи, а як розкажеш, то й сам пропадеш, і я пропаду з тобою.

Той каже:

— Добре, не буду діймати жінці віри.

От на другий день поодягались молоді й повиходили до зміїв. Тут князь давай просити батька, щоб їхати додому. Змій і каже:

— Як можна так скоро їхати!

— Як собі хочете, а я поїду сьогодні!

От, пообідавши, взяли молоду, сіли й поїхали. Ну, приїхали в своє царство. Тоді вже князь дякував Іванові Голикові і настановив його першим своїм радником. Як Іван Голик скаже, так і по всьому царству й діється. А цар сидить собі й гадки не має ні про що.

От живе молодий князь із своєю жінкою рік і другий. На третій рік прижили вони собі сина. Молодий князь утішається. От один раз узяв сина на руки та й каже:

— Що є лучче на світі, як мені оце дитя?

А княгиня, бачивши, що князь так розніжився, давай його цілувати та розпитувати, згадавши, як він сватався, як він усі її батька накази виконував. Князь і каже:

— Виповняв би я й досі твого батька накази на залізній палі, якби не Іван Голик. Це він усе робив, а не я.

Тут вона не показала виду, що розсердилась, і зараз кудись вийшла.

А Іван Голик сидить собі дома ні про що й не дбає, коли летить до нього княгиня. Зараз вийняла з-під поли рушник з золотими кінцями, та як махне тим зміївським рушником, так його надвоє і розрубала: ноги остались тут, а туловище з головою знесло дах в будинку і впало за сім верст від будинку.

Тоді, упавши, й каже:

— Ах ти, проклятий син! Не надіявсь я, щоб ти признався! А ще просив, щоб не діймав жінці віри до семи років! Ну, тепер пропав я, пропав і ти!

Підняв голову і сидить у лісі. Коли це — дивиться: жене безрукий чоловік зайця. От-от тільки що не нажене. І жене якраз на Івана Голика. Той заєць добігає — Іван Голик і вхопив. От і завелись битися. Той каже: «Мій заєць!» А той каже: «Мій!» Бились-бились, так ні той тому, ні той тому нічого не зробить. Безрукий і каже:

— Годі нам битися, а вивернемо дуба, і хто дальше кине, того буде заєць.

Безногий погодився.

От безрукий підкотив безногого до дуба. Той вивернув і дав безрукому. Безрукий ліг та як кинув ногами, так за три версти дуб упав. А безногий як кинув, так за сім верст упав. Тоді безрукий і каже:

— Бери зайця і будь мені старшим братом.

От побратались і зробили візок, причепили мотузки. Як куди треба, то безрукий запряжеться та безногого й возить. От раз поїхали у якийсь город, де цар живе, до церкви, і поставив безрукий коло старців безногого на візку. Стоять і дожидають. Коли царівна їде. Доїжджає до них і каже:

— Подайте оцим калікам оці гроші.

Фрейліна хотіла подати, а безногий каже:

— Якби-то, ваше добродійство, ви нам своїми руками милостиню подали.

От вона взяла у фрейлін гроші й дає безногому. А він її й питає:

— Скажіть мені, чого ви, не у гнів сказано, на виду такі жовті?

Вона каже:

— Так мені бог дав!— та й зітхнула.

— Ні, я знаю, чого ви такі жовті. Я,— каже,— міг би зробити, щоб ви були такі, як вам бог дав.

Коли на цю розмову над'їжджає цар. От того безногого і безрукого із візком у будинок: «Роби, що знаєш!»

А він каже:

— Що ж, царю! Нехай царівна признається по правді, чого вона така погана стала.

Тоді батько до дочки. Вона й призналась:

— Так і так,— каже,— до мене літає змій і з мене кров тягне.

Побратими й питають:

— А коли він літає?

— Саме перед світом, як усі сторожі поснуть, так він до мене через комин і влетить. А як хто ввійде, та не встигне вилетіть, то під подушками й лежить.

— Постій же,— каже безногий,— ми в сінечках притаїмось, а ти, царівно, кахикни, як він прилетить.

От притаїлись вони в сінечках. Коли ж тільки-но сторож перестав стукать у стукачку, щось наче іскрами під стріхою засвітилось. Царівна тоді: кахи! Вони до неї, а зміюка й заховавсь під подушки. От царівна схопилась із постелі, а безрукий ліг на землі та безногого й кинув ногами на подушки. Безногий як піймав у руки того змія, давай удвох душить. Той змій і проситься:

— Пустіть мене! Не буду ніколи літати і десятому закажу.

Безногий і каже:

— Ні, понеси нас туди, де є цілюща вода, щоб у мене були ноги, а в брата руки.

Змій і каже:

— Беріться за мене, понесу, тільки не мучте мене.

От і вхопились за нього безрукий ногами, а безногий руками. Той змій як полетів із ними, прилітає до криниці й каже:

— Оце цілюща вода!

Безрукий так і хотів туди вскочить, а безногий кричить на нього:

— Постій, брате! Ось подерж ногами змія, а я встромлю в криницю суху паличку, тоді побачимо, чи цілюща це вода.

Устромив, так поки було в воді, поки й відгоріло. Як узялись же тоді за того змія! Били його, били! Він і давай проситися: «Не бийте, тут є недалеко й цілюща вода». Повів до другої криниці. Вони там устромили суху паличку, так зараз і розпукуватися стала. Тоді безрукий скочив і вискочив звідти з руками. І безногий ускочив і вискочив з ногами. Тоді змія пустили й звеліли, щоб більше не літав до царівни, а самі подякували один одному за те, що дружно жили, і розпрощались.

Іван Голик пішов ізнов до свого брата, до князя: що з ним зробила княгиня? Приходить під те царство, коли бачить — недалеко від дороги пасе свинар свині; свині пасе, а сам сидить на могилі. Він і подумав: «А піду до того свинаря розпитаю, як тут у них діється?»

Приходить до свинаря, дивиться йому в вічі й пізнає свого брата. А той дивиться і пізнав Івана Голика. Довго дивились один одному в вічі, ні той, ні другий нічого не кажуть. Іван Голик опам'ятався та й каже:

— Це ти, князю, свині пасеш!.. І стоїш того... А я ж тобі казав, що не діймай жінці віри до семи років!

Князь упав йому в ноги та й каже:

— Іване Голику! Прости мене і помилуй!

От Іван Голик підняв його та й каже:

— Добре, що ти ще живий на світі остався. Тепер ще поцарствуєш трохи.

Князь став питати в Івана Голика, як він добув собі ноги. От Іван Голик тоді вже й признався йому, що він його менший брат, і розказав йому все своє життя. Ну, обнялись, поцілувались. Князь тоді й каже:

— Пора ж, брате, свині гнати додому, бо княгиня скоро чай питиме.

Іван Голик і мовить:

— Так поженім же вдвох.

А князь говорить:

— Тут, брате, біда! От та проклята свиня, що перед веде, як тільки дійде до воріт, на воротях стане, як укопана, і поки три-

чі... не поцілуєш, то не піде з місця. А княгиня із зміями чай на рундуці п'є, на це дивиться і сміється.

Іван Голик і каже:

— Так тобі й треба! Ну вже ж сьогодні цілуй, а завтра не будеш.

Пригнали свині до воріт. Іван Голик дивиться, аж так: п'є княгиня чай, а з нею сидить шість зміїв. Та проклята свиня на воротях стала, ноги розставила і не йде в двір. А княгиня дивиться та й мовить:

— Он уже мій дурень свині пригнав і буде свиней цілувати.

Той бідний тричі поцілував... тоді свиня й пішла в двір, рохкаючи. А княгиня каже:

— Ось подивіться, іще десь і підпасича собі взяв.

От князь з Іваном Голиком свині у хлів загнали. Тоді Іван Голик і говорить:

— Візьми ж, брате, у ключника конопель двадцять пудів і смоли двадцять пудів та й принесеш до мене в сад.

А князь відмовляє:

— Так не донесу.

А Іван Голик:

— Та йди, проси, може, ще й не дасть.

От князь пішов до ключника, став просити. Той довго на нього дивився, а далі й каже:

— Та робити нічого з вами, треба дати.

Відімкнув він амбар. Іван Голик відважив двадцять пудів конопель і двадцять пудів смоли, в одну руку взяв коноплі, а в другу смолу, і пішли.

Як узяв Іван Голик плести пугу: один пуд виплете конопель, а пудом смоли усмолить, і виплів до опівночі у сорок пудів пугу. А князь давно вже спить на соломі коло хліва.

Уранці рано повставали, і давай йому Іван Голик казать:

— Ну, до сьогоднішнього дня був ти свинарем, а сьогодні ти будеш ізнов князем. А ходімо поженемо свині в поле.

Князь:

— Ні, ще, мабуть, княгиня не вийшла; а мені гнати тоді, як вийде на рундук та сяде із зміями чай пить, щоб вона,—каже,— бачила, як я буду свиню... цілувать.

Іван Голик і мовить:

— Уже ж як будемо гнать, то ти не цілуй, а поцілую я.

А князь йому:

— Добре!

От прийшла пора гнати. Княгиня вийшла, чай п'є. Вони повиганяли із хліва свиней і женуть удвох. Тільки що догнали до воріт — свиня на воротях стала і стоїть. Княгиня із зміями дивиться, а Іван Голик як розпустить пугу, як ударить ту сви-

ню, так і кістки розсипались. Ті змії тоді — куди хто втрапив. А вона, клята, й не злякалась та його за чуба. Так він тоді її за коси, та як узяв стьобать, та доти, поки вона не здужала й по світу ходити. От тоді вже вона покинула свої зміївські норови та й почала хороше жити з чоловіком. Живуть та постолом добро возять. Поїхали в ліс, вирубали на ківш і одтяли на корець, от і казці кінець. А якби вони ізробили ківш, то ще б казки було більш.

Зміст

Солдатські сини-богатирі 3
Козак Мамарига 8
Кирило Кожум'яка 15
Іван-Побиван 18
Чабанець 21
Іван-царевич та красна дівиця —
ясна зірниця 23
Ведмідь-Іванко, Товчикамень і Сучимотузок 28
Іван Голик і його брат 36

Дитяче видання
КОТИГОРОШКИ. Героїчні казки українського народу

Упорядник **Василенко** Петро Васильович

Художник-оформлювач Н. Т. Коваленко
Технічний редактор О. О. Жила
Коректори Л. І. Данчук, Н. О. Романенко

Здано до набору 20.12.93. Підписано до друку 18.01.94. Формат 60x90/16. Папір газетний. Гарнітура Балтика. Ум.-друк. арк. 3. Ум. фарб.-відб. 6. Обл.-вид. арк. 2,8. Зам. 7389. Ціна вільна.

Редакційно-видавничий комплекс «Деснянська правда». 250000, Чернігів, пр. Жовтневої революції, 62.

Віддруковано на поліграфічній базі редакційно-видавничого комплексу «Деснянська правда». 250000, Чернігів, пр. Жовтневої революції, 62.